

توزیع اجتماعی نگرش‌های سیاسی نوگرا و...

مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره یازدهم، شماره 3

توزیع اجتماعی نگرش‌های سیاسی نوگرا و سنت‌گرا در شهر یزد

سیدعلیرضا افشانی، ابراهیم مسعودنیا، محمد حیدری

چکیده: از جمله سؤال‌های مهمی که در جامعه‌شناسی سیاسی و به‌ویژه در بحث تکوین و تغییر نگرش‌های سیاسی همواره وجود داشته، نوع نگرش سیاسی مردم و تحلیل جامعه‌شناختی منشأ و عوامل مؤثر بر این نگرش‌ها بوده است. این پژوهش با هدف تعیین توزیع اجتماعی نگرش‌های سیاسی نوگرا و سنت‌گرا در شهر یزد انجام شده است.

روش تحقیق، پیمایشی بوده و داده‌ها با استفاده از ابزار پرسشنامه محقق‌ساخته جمع‌آوری گردید. جامعه آماری پژوهش، کلیه افراد بالای 18 سال شهر یزد بوده که 280 نفر از آن‌ها به‌عنوان نمونه انتخاب شدند.

یافته‌های تحقیق نشان داد تفاوت معناداری میان افراد جوان و افراد مسن و نیز میان افراد مجرد و متأهل از نظر نوع نگرش سیاسی وجود داشت.

همچنین رابطه مستقیمی بین پایگاه اقتصادی اجتماعی، آگاهی سیاسی، مشارکت سیاسی و میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی با میزان نوگرایی

سیاسی وجود دارد. متغیرهای میزان استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی، میزان آگاهی سیاسی، میزان مشارکت سیاسی و میزان دینداری تأثیر

معنی‌داری بر نگرش سیاسی داشتند. در بین متغیرهای تحقیق، میزان مشارکت سیاسی با 6 درصد بیشترین سهم را در تبیین نگرش سیاسی داشت. با

استفاده از واریانس ترکیب خطی متغیرهای مستقل 20/6 درصد از واریانس نگرش سیاسی تبیین گردید.

مفاهیم کلیدی: نگرش سیاسی، نوگرایی سیاسی، سنت‌گرایی سیاسی، آگاهی سیاسی، مشارکت سیاسی، یزد.

انسان‌ها در فرایند زندگی خود با پدیده‌های گوناگونی سروکار دارند که نسبت به

آن‌ها شناخت‌های معین و احساسات ویژه‌ای پیدا می‌نمایند و نیز نوعی آمادگی در آنان ایجاد می‌شود که نسبت به آن‌ها به شیوه‌های خاصی رفتار می‌کنند. ترکیب این شناخت‌ها (اعتقادات و باورها)، احساسات (هیجان‌ها و عواطف) و آمادگی برای عمل (تمایلات) نسبت

به پدیده معینی را نگرش شخص به آن پدیده گویند (ستوده، 164:1386). نگرش سیاسی²¹، آمادگی و یا آمادگی درونی برای انجام عمل به نحوی خاص در برابر پدیده‌ای سیاسی

است، خواه این پدیده يك ایدئولوژی، خواه يك نیرو، مسئله یا امر مرتبط با احزاب یا

افراد سیاسی باشد (ببرو، 72:1380). در تمام طول تاریخ، مردم برای آزادی عقیده، اندیشه و گفتار مبارزه کرده‌اند. نمونه‌های بسیاری از انسان‌ها را می‌توان برشمرد که به‌خاطر اثبات عقیده‌شان حتی مرگ را پذیرا شدند از طرف دیگر به دلیل نگرش‌های نادرستی چون میهن‌پرستی، تبعیض نژادی و تعصب دینی امروزه در گوشه و کنار جهان، شاهد قتل و کشتار مردم، مورد آزار و اذیت قرار گرفتن آن‌ها و پذیرش انواع تحمیل‌ها هستیم. مردم عشق می‌ورزند و متنفر می‌شوند، دوست می‌شوند و بیزار می‌شوند، موافق هستند یا مخالف، سازگارند یا ناسازگار، استدلال می‌کنند، متقاعد می‌گردند و گاهی اوقات یکدیگر را مجاب می‌کنند. هم‌روزه هر کدام از ما به واسطه ارتباط فردی، رسانه‌های گروهی و دیگر عوامل اثرگذار، نگرش‌هایمان را تغییر می‌دهیم یا استحکام می‌بخشیم (بهنر و وانگ، 16-15:1384). در طول تاریخ از زمانی که دولت به‌وجود آمد، مردم همواره به نوعی خاص به آن نگرسته‌اند و در هر دوره‌ای به روش خاصی خود را با دولت و نظام سیاسی تطبیق داده‌اند. کنش متقابل بین مردم و نظام سیاسی باعث پیدایش نگرش‌های سیاسی در ذهن مردم شده که این نحوه نگرش به نظام سیاسی از جامعه‌ای به جامعه‌ای دیگر و یا حتی از گروهی به گروه دیگر متفاوت است (رزاقی، 201:1375). بی‌شک زندگی و کنش‌های سیاسی در بستر هر جامعه در چارچوب گفت‌وگوهای سیاسی رایج همان جامعه تعیین‌یافته و صورت‌بندی می‌شود. هر گفت‌وگو بیان‌گر نوع خاصی از باورها و زندگی در يك جامعه است و از سوی دیگر حاوی يك دسته اصول و قواعدی است که در قالب آن، کردارهای سیاسی صورت‌بندی و عینی می‌شوند (امام جمع‌زاده و منفرد، 36:1383). از طرف دیگر نوع نگرش افراد در مورد مسائل سیاسی و اداره جامعه

از جمله مباحثی است که در سراسر تاریخ اندیشه سیاسی به چشم می‌خورد و با وجود

²¹ lacitilop .

فرازونشیب‌هایی که طی اعصار و قرون داشته است امروز از آن به‌عنوان امری اساسی و در ارتباط نزدیک با توسعه سیاسی یاد می‌شود.

به‌نظر می‌رسد که اندیشه‌های سیاسی پیرامون علائق عمده اجتماعی شکل می‌گیرد و خود بر آن‌ها تأثیر می‌گذارد و در عین حال در نظر گرفتن پیوند میان اندیشه‌های سیاسی و واقعیت‌ها و علایق اجتماعی، معیاری برای طبقه‌بندی کردن اندیشه‌ها به دست می‌دهد. بحث تعارض سنت و نوگرایی، مجادلات و مناقشات زیادی را در چند سال اخیر به‌ویژه در مسائل سیاسی ایجاد کرده است. اولین گام برای حل این تعارضات و از بین بردن گسست موجود بین جریان‌های سنتی و مدرن، شناخت عواملی است که منجر به ایجاد یا تشدید این تعارضات گردیده‌اند. بدیهی است که ارائه هرگونه راه‌حل در این زمینه وقتی امکان‌پذیر می‌گردد که عوامل مؤثر بر تعارضات موجود شناسایی گردد. از طرف دیگر شناخت نگرش‌های سیاسی افراد می‌تواند مجریان امور سیاسی را با آنچه در صحنه جاری زندگی فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به‌طور واقعی می‌گذرد آشنا سازد و به‌عنوان ابزاری جهت نوسازی و توسعه همه‌جانبه جامعه بالاخص توسعه سیاسی مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به این‌که بین نوع نگرش سیاسی افراد و توسعه سیاسی کشورها رابطه وجود دارد و شهرها بیش از روستاها در معرض دگرگونی‌های حاصل از توسعه سیاسی قرار می‌گیرند لازم است درباره نوع نگرش سیاسی افراد و گروه‌های مختلف ساکن شهرها تحقیقات علمی متعددی صورت گیرد.

شهر یزد نیز به‌عنوان یکی از شهرهای سنتی و مذهبی ایران برخوردار از یک محیط اجتماعی متمایز و منحصر به فرد است که برای موضوع پژوهش حاضر دارای اهمیت است. نخست این‌که شهر یزد در زمره یکی از توسعه‌یافته‌ترین مناطق کشور است و از نظر بسیاری از شاخص‌های متعارف اقتصادی اجتماعی نظیر تحصیلات، شهرنشینی و اشتغال، بالاتر از متوسط کشوری قرار دارد. دوم این‌که، جمعیت یزد نسبتاً همگون است و تنوعات قومی، مذهبی و زبانی چشم‌گیر در آن وجود ندارد. سوم این‌که شهر یزد، فرهنگ مذهبی و بسیاری از عناصر سنتی خود را تا به امروز همچنان حفظ کرده است و بدین‌ترتیب پارادوکس سنت و مدرنیته را در خود مجسم نموده است (افشانی و دیگران، 1388؛ ترومن²²، 2006). بنابراین تحقیق حاضر درصدد

است چگونگی توزیع نگرش‌های سیاسی نوگرا و سنت‌گرا در بین گروه‌های مختلف اجتماعی در شهر یزد را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار دهد.

پیشینه تحقیق

این رشته تحقیقات مربوط به نگرش‌سنجی با پیش‌بینی‌هایی که در مورد انتخابات ریاست جمهوری ایالات متحده در دهه 1940 انجام گرفت پایه‌ریزی شد و تولد یافت. پس از آن

کار تحقیقی لازارسفلد²³ الگوی اصلی تحقیق در این مورد گردید و دیگران نیز در دهه‌های پس

از جنگ جهانی دوم به بررسی و نظرسنجی‌هایی در انتخابات کشورهای انگلیس، فرانسه و آمریکا پرداختند. هریک از این تحقیقات توانستند سهمی در پایه‌گذاری یک نظریه در حیطه نظرسنجی و افکار عمومی به‌دست آورده و الهام‌بخش تحقیقات در مورد نگرش‌های سیاسی گردند (نیک‌گهر، 443:1369). با مطالعاتی که در این زمینه انجام شده، مشخص گردیده که در زمینه نگرش سیاسی با تأکید بر نگرش‌های نوگرا و سنت‌گرا، تحقیقی صورت نگرفته است. ولی چند تحقیق در موضوعات مشابه و نزدیک صورت گرفته است که به اجمال در زیر معرفی می‌گردد.

نتایج تحقیق اینکلس و اسمیت²⁴ راجع به بررسی عوامل مرتبط با نوگرایی فردی بیانگر این

است که عوامل مختلفی از جمله تحصیلات شخص، تحصیلات پدر، درآمد، شهرنشینی و استفاده از وسایل ارتباط جمعی رابطه معنی‌داری با نوگرایی فردی داشته است و از بین عوامل فوق تحصیلات در مقایسه با سایر متغیرها تأثیر شدیدتری بر نوگرایی و نوگرایی سیاسی افراد داشته است (اینکلس و اسمیت، 1974).

هانان سلوین²⁵ و وارن اوهاگسترام²⁶ در زمینه موقعیت طبقاتی و نگرش سیاسی با مرجع

قراردادن شغل پدر، نشان می‌دهند که سهم بزرگی از ایستارهای آزادمندی به فرزندانی کارگرانی تعلق دارد که نیازمندی‌هایشان را به نسبت بهتر از سایر دانشجویان تأمین می‌کنند. به نظر محققان مزبور همین استقلال مالی، ایستار آزادمندانه دانشجویان را تبیین می‌کند که به نسبت، بیشتر از والدینشان به آزادی‌های مدنی تعلق خاطر دارند (تأمین، 126-125:1373).

جهانگیری و بوستانی در تحقیق خود به این نتیجه رسیده‌اند که هرچه تحصیلات افراد

بالتر رود، آن‌ها شناخت بیشتری از درونداها (یعنی تقاضاها و حمایت‌ها) پیدا می‌کنند

و می‌توانند در فرایندهای سیاسی نقش فعالی را ایفا کنند و با افزایش سطح تحصیلات،

از جهت‌گیری احساسی افراد نسبت به درونداها کاسته می‌شود همچنین افرادی که در

مناطق اقتصادی اجتماعی بهتری زندگی می‌کنند از جهت‌گیری شناختی شدیدتری نسبت

به درونداها برخوردارند، یعنی از توانایی بالقوه بیشتری برای گرویدن به فرهنگی

²³ . dlefsrazaL .F.P

²⁴ dna seleknl .

²⁵ . nivleS .H

²⁶ .W .

سیاسی مشارکتی برخوردارند (جهانگیری و بوستانی، 1380).
نتایج تحقیق مجاهد در مورد نگرش سیاسی دانشجویان دانشگاه شیراز نشان می‌دهد که رابطه معنی‌داری بین درآمد والدین، وضعیت تأهل، مقطع تحصیلی و مشارکت سیاسی با نوگرایی سیاسی وجود دارد (مجاهد، 1380).
عبداللهی در تحقیقی با عنوان هویت جمعی و نگرش به دموکراسی در ایران به این نتیجه رسیده است که از میان رسانه‌ها، رادیوهای خارجی و اینترنت در شکل‌گیری نگرش دموکراتیک نقش مهم‌تری داشته‌اند (عبداللهی، 1385).

مبانی نظری

نگرش در رفتار سیاسی يك عامل بلافصل است، در واقع عنصر نهایی رفتار سیاسی نگرش‌های مربوط و غیرمربوط است. نگرش تعیین می‌کند که فرد به قلمرو خاصی از سیاست واکنش نشان می‌دهد یا نمی‌دهد (هرمن، 1385: 9). نگرش سیاسی در برگیرنده آن بخش

از نگرش‌های درونی و روانی فرد است که نسبت به «اهداف سیاسی» جهت‌گیری شده‌اند. از

نظر آلموند، نگرش سیاسی تمایلات درونی و روانی افراد در جهت کنش سیاسی است که خود متأثر از عواملی مانند سنت‌ها، خاطرات تاریخی، انگیزه‌ها، عواطف، نهادها و عوامل جامعه‌پذیری سیاسی است (آلموند و وربا²⁷، 1963: 13).
در ادبیات سیاسی مربوط به نگرش سیاسی، دو نوع نگرش دیده می‌شود نگرش سنت‌گرا و نگرش نوگرا. با توجه با این‌که محور اصلی تحقیق مربوط به همین دو نوع از نگرش سیاسی است در زیر در این‌باره توضیحاتی ارائه شده است.
نگرش سیاسی سنت‌گرا حاکی از آن است که افراد جامعه کمتر گرایش به تفکر راججویی مدبرانه دارند بلکه بیشتر منفعلانه تسلیم محیط می‌شوند کسانی که دارای نگرش سیاسی

سنت‌گرا هستند مخالف هرگونه دگرگونی در روابط و بنیاد سیاسی کنونی هستند و یا

خواستار خنثی‌شدن بعضی دگرگونی‌ها و بازگشت به گذشته‌اند و در برابر هرگونه دگرگونی سیاسی ایستادگی می‌کنند (سیف‌زاده، 1373: 93-94). در این پژوهش، سنت‌گرایی سیاسی

به معنای محافظه‌کاری²⁸ در نظر گرفته شده است. محافظه‌کاران با هرگونه طرح و اندیشه خیالی

و انتزاعی برای ایجاد دگرگونی‌های عمیق در جامعه و سیاست مخالف‌اند و اجرای چنین طرح‌هایی را ناممکن می‌پندارند. بدین‌سان، پای‌بندی به امور مأنوس و ترس از آن‌چه تجربه

²⁷ dna dnomIA .

²⁸ .

نشده و بدبینی نسبت به آن، جوهر محافظه‌کاری است. اوکشات²⁹ گفته است «محافظه‌کاری یعنی ترجیح امر معلوم بر امر مجهول، امر آزموده بر امر نیازموده، واقعیت بر اسطوره،

امر موجود بر امر مطلوب، و امر محدود» (اوکشات، 1962:168). ریشه تاریخی محافظه‌کاری را باید در واکنش به جریان روشنفکری اروپا به‌طور کلی جست‌وجو کرد. محافظه‌کاری واکنشی به لیبرالیسم و عقل‌گرایی جنبش روشنگری و تجدد بود. به نظر مانهایم، درون‌مایه اصلی ایدئولوژی محافظه‌کاری، ضدیت با مفاهیم بنیادی جامعه بورژوازی است؛ یعنی مخالفت با فلسفه حقوق طبیعی، قرارداد اجتماعی، حاکمیت مردم، اصالت عقل فردی، آزادی، برابری و

جز آن (بشیریه ب، 1975:1386). همچنین محافظه‌کاری دارای اصولی به شرح زیر می‌باشد: 1. بدبینی به عقل انسان: محافظه‌کاران عمیقاً به طبع بشر و امکان اصلاح آن به

کمک عقل بدبین‌اند؛ و عقل انسانی را در برابر عقل کلی‌تر نهفته در سنت یا مذهب به

چیزی نمی‌گیرند. 2. دفاع از مذهب: میان محافظه‌کاری و مذهب پیوند نزدیکی وجود دارد. محافظه‌کاران معتقدند که مقصود و غایتی الهی در زندگی انسان در کار است و حقوق و

تکالیف آدمیان از آن برمی‌خیزد. 3. نابرابری طبیعی انسان‌ها: از دیدگاه محافظه‌کاران

انسان‌ها طبعاً از حیث توانایی و استعداد با هم تفاوت دارند. 4. قداست مالکیت: محافظه‌کاران برخلاف لیبرال‌ها که مالکیت را براساس مفاهیمی چون حقوق طبیعی توجیه می‌کنند نیازی

به توجیه آن نمی‌بینند، یعنی بدیهی و تردیدناپذیر تلقی می‌شود. محافظه‌کاران همچنین

همه اشکال مالکیت را بی‌چون‌وچرا می‌پذیرند. 5. نگرش پدرسالارانه: در بین محافظه‌کاران نگرشی پدرسالارانه به جامعه وجود دارد. از نظر محافظه‌کاران جامعه بیش از جمع عددی افراد و کلیتی است متضمن وابستگی‌ها و مسئولیت‌های متقابل. 6. در پس استدلال محافظه‌کاران این نکته نهفته است: مردم به یک میزان خردمند نیستند و بنابراین برخی باید دیگران را

هدایت کنند (همان: 177-181). از نظریه‌پردازان مشهور محافظه‌کاری می‌توان مایکل اوکشات، جورج گیسینگ³⁰، ادموند برک³¹، جورج سانتیاننا³²، آلبرت اوهرشمن³³، دبلیو. اچ.

29 .M .

30 .G .

31 .E .

32 .G .

33 .O.A .

ملاك³⁴ را نام برد.

نگرش سیاسی نوگرا حاکی از آن است که آحاد اعضای جامعه به توان خود در تأثیر مستقیم بر مقامات تصمیم‌گیرنده برای جامعه و روند سیاسی موجود باور دارند. در نتیجه این باور، روحیه تسلیم‌پذیری و قبول وضعیت موجود دگرگون می‌شود و جای خود را به روحیه راهجویی،

همکاری، سازندگی و قدرت، جهت یافتن راه‌حل‌های مناسب، می‌دهد (سیف‌زاده، 93:1373). نوگرایی سیاسی³⁵ به‌منظر آلموند و پاول³⁶ فرایندی است که به وسیله آن افراد در فعالیت‌های

سیاسی خود به‌طرز قابل توجهی عقلانی، تحلیلی و تجربی عمل می‌کنند. به این معنا که افراد ضمن داشتن اهداف سیاسی راه‌های مؤثر رسیدن به این اهداف را مورد آزمون و سنجش قرار داده و بهترین راه ممکن را انتخاب می‌کنند. فرد نوگرا کسی است که در فعالیت‌های سیاسی به‌طرز مستقلی عمل نموده و دارای جهت‌گیری ادراکی نسبت به موضوعات سیاسی است و نظام سیاسی را بر مبنای نتایج عینی و تأثیر تصمیمات سیاسی در زندگی ارزیابی می‌کند. همچنین نوگرایی سیاسی به معنای ایمان و اعتقاد آحاد اعضای جامعه به توان فردی و جمعی داوطلبانه خود در حل مشکل است (آلموند و پاول، 24:1966).

نظریات مربوط به نوگرایی سیاسی در این تحقیق به سه دسته تقسیم شده‌اند: 1. نظریات مربوط به نگرش دموکراتیک 2. نظریات مربوط به لیبرالیسم (آزادی‌خواهی) 3. نظریات مربوط به انتقادی‌گری.

نگرش دموکراتیک به معنای اعتقاد داشتن به این است که حکومت‌ها، قدرت و اقتدار خود را از منبع دیگری جز خواست و اجماع رضایت عامه مردم، به‌دست نمی‌آورند و مردم می‌توانند حکومت را تغییر دهند و یا از کار برکنار سازند. بنابراین اقتدار غایی و نهایی از آن مردم است و همچنین اعتقاد بر این است که سیاست حکومت و پذیرش یا عدم پذیرش آن باید مورد داوری مردم قرار گیرد (بشیریه ب، 270:1386). توجه نگرش دموکراتیک به بیان تفصیلی ادعای مردم به قدرت سیاسی و کشف ترتیبات مناسبی برای اعمال مشروع و مسئولانه آن است (اکلشال و دیگران، 172:1375). در نهایت باید گفت که منظور از نگرش دموکراتیک تأکید بر قدرت مردم در تأثیرگذاری بر حکومت می‌باشد. از صاحب‌نظران عمده این دیدگاه می‌توان به جان لاک³⁷،

ژان ژاک روسو³⁸، لاسول³⁹، زودی باربو⁴⁰، لیندسی⁴¹ و جمیز برابیس⁴² اشاره کرد.

لیبرالیسم را می‌توان نگرشی به زندگی و مسائل آن وصف کرد که تأکیدش بر ارزش‌هایی همچون آزادی برای افراد، اقلیت‌ها و ملت‌هاست. اعتقاد راسخ به وجوب آزادی برای نیل به هر هدف مطلوبی صفت بارز لیبرالیسم در هر دوره‌ای بوده است (شاپیرو، 2:1380). لیبرالیسم با آزادی‌خواهی نشان‌دهنده یک گرایش، نگرش یا جهت فکری و سیاسی است که اصول کلی آن

³⁵ lacitiloP .

³⁶ dna dnomIA .

³⁷ .J .

³⁸ .J-J .

³⁹ .H .

⁴⁰ .Z .

⁴¹ .D.A .

⁴² .J .

عبارت است از: 1) ارزشمند شمردن بیان آزادانه عقاید فردی؛ 2) باور به این‌که بازگویی آزادانه عقاید برای فرد و جامعه سودمند است؛ 3) پشتیبانی از نهادهای اجتماعی و سیاست‌هایی که بیان آزادانه عقاید را ممکن می‌سازد (آشوری، 1385:280-281). به عبارت دیگر عناصر اصلی نگرش لیبرالیسم به شرح زیر می‌باشد: الف) حکومت محدود و مشروط از طریق تجزیه و تفکیک قوا؛ ب) تکثر گروه‌های جامعه مدنی؛ ج) بدبینی نسبت به حکومت به عنوان شرط اجتناب‌ناپذیر؛ د) تساهل نسبت به عقیده و اندیشه دیگران (بشیریه الف، 1386:125-126). در نهایت منظور از لیبرالیسم، آزادی‌خواهی و آزادی اندیشه و بیان می‌باشد. اندیشمندانی چون مونتسکیو⁴³، اسپینوزا⁴⁴، هگل⁴⁵، هارولد لاسکی⁴⁶، فوکویاما⁴⁷ بزرگان این نحله فکری هستند.

یکی دیگر از عناصر سیاسی نوگرایی، افزایش روحیه و طرز تفکر انتقادی در بین افراد است که طی آن اعضای جامعه به همدیگر و به دولت با دید نقادانه نگاه می‌کنند. روحیه نقادی‌گری خود به دنبال آزادی بیان افکار و عقاید حاصل می‌شود. انتقادی‌گری یعنی ارزیابی و سنجیدن، بر پایه ملاکی دقیق پذیرفتن و در عین حال، امکان دادن به کنش و اندیشه ابطال‌کننده‌ای که پذیرا و رام نیست (احمدی، 1379:73). کارل ریموند پوپر⁴⁸، یورگن هابرماس⁴⁹ و جیمز میلر⁵⁰ از جمله

متفکرینی هستند که از این ایده دفاع می‌کنند.

چارچوب نظری

با توجه به این‌که نظریه واحدی که بتواند بحث نگرش سیاسی و عوامل مؤثر بر آن را به‌طور مفصل تبیین نماید وجود ندارد. بنابراین از یک چارچوب نظری ترکیبی به تفکیک متغیرهای مستقل تحقیق برای تبیین رابطه این متغیرهای با نوع نگرش سیاسی استفاده شده است و در نهایت با استفاده از این چارچوب نظری فرضیات تحقیق ارائه شده است. از جمله عوامل تأثیرگذار بر نگرش سیاسی، جنس می‌باشد. به عقیده جی. شوبرت⁵¹ ممکن است تفاوت‌های تفکر سیاسی بین زن و مرد به‌خاطر جانبی‌تر بودن مغز زنان نسبت به مردان در راست‌برتری باشد. یعنی زنان به‌خاطر راست‌برتری مغزی احتمالاً در تصمیم‌گیری‌های سیاسی

43 .h.C .

44 .B .

45 .F.W.G .

46 .J.H .

47 .F .

48 .R.K .

49 .J .

50 .J .

51 .J .

کل‌نگرتر⁵² از مردان بوده و توانایی تصمیم‌گیری بهتری از مردان دارند (هرمن، 1385:58). بشیریه معتقد است زنان نسبت به مردان از آگاهی کمتری برخوردارند و در مقایسه با مردان از نظر سیاسی بی‌تفاوت‌ترند و در صورت مشارکت در زندگی سیاسی بیشتر از مردان به احزاب سنت‌گرا یا محافظه‌کار گرایش دارند (بشیریه، 1380:292). بنابر پژوهش لیپست⁵³، زنان بیش از

مردان از احزاب محافظه‌کار حمایت می‌کنند (لیپست، 1966، نقل از بشیریه، 1380:293) عامل تأثیرگذار دیگر بر نگرش سیاسی افراد، وسایل ارتباط جمعی است به‌طوری‌که آلموند و پاول مدعی هستند که تجربیات تاریخی حاکی از آن است که توسعه تکنولوژی، علوم و گسترش آموزش و رسانه‌های ارتباط جمعی در ایجاد فرهنگ نوگرا نقش اساسی دارند (سیف‌زاده، 1373:92). لرنر معتقد است که دسترسی به وسایل ارتباط جمعی پیش‌شرط مشارکت در جامعه نوین بوده و وسایل ارتباط جمعی مستقیماً بر نگرش‌ها و رفتارهای فردی تأثیر می‌گذارند (مولانا، 1371:84). راینگولد⁵⁴ معتقد به این است که اینترنت شاید عصر

جدیدی از دموکراسی مشارکتی و شورایی را در مقام حوزه عمومی سیاسی پدید آورد. وی ادعا دارد که «جماعات مجازی در حال رشد در اینترنت می‌توانند به شهروندان در احیای ابعاد از دست رفته دموکراسی و ایفای نقش جدی‌تر مردم در فرایند سیاسی کمک کنند» (میناوند، 1385:128). «ایوان ایلیچ»⁵⁵ و «بورديو»⁵⁶ نیز بیشتر بر نقش وسایل ارتباط جمعی و آموزش

رسمی در مدرن کردن جامعه تأکید داشته‌اند. همچنین «آندرسن»⁵⁷ و «یانسن»⁵⁸ هم به رسانه‌های

ارتباط جمعی اشاره کرده و معتقدند که هر مصرف رسانه‌ای پیامدی دارد که می‌تواند در درازمدت از طریق تغییر دادن آگاهی، ارزش‌ها و نگرش‌ها و حتی معرفی سبک‌های زندگی جدید به تغییر ساختار جامعه و مدرن کردن آن منجر شود (فاضلی، 1382:167).

بعضی از اندیشمندان دیگر به پایگاه اقتصادی اجتماعی و تأثیر آن بر نگرش سیاسی اشاره می‌کنند. به عقیده گرامشی⁵⁹ «در غرب حکومت فکری و اخلاقی طبقه بورژوا موافقت توده‌های عظیم شهروندان را برای تشکیل حکومتی لیبرال به‌دست آورده است. آن‌چه حکومت را در غرب حفظ می‌کند راه و رسم زندگی، تفکر، آرزوها و اخلاق و آدابی است که بیشتر مردم ضمن مطابقت دادن خود با جهان‌بینی‌ای که طبقه بورژوازی حاکم اشاعه داده است کسب کرده‌اند»

52 .

53 .M.S .

54 .H .

55 .I .

56 .P .

57 .hC .H .

58 .

59 .A .

(فیوری، 1360:295). کوهن⁶⁰ یکی از شرط‌های اساسی دموکراسی را «رفاه اقتصادی» می‌داند. افراد فقیر به هیچ روی نمی‌توانند درباره امور اجتماعی آگاهی‌های کافی به‌دست آورده و به نحو مؤثری به گفت‌وگو راجع به مسائل اجتماعی بپردازند. پس فقط اغنیا هستند که می‌توانند شهروندانی با روحیه همگانی باشند» (کوهن، 1373:164-166). لیپست معتقد است که از دوران گذشته تاکنون همیشه این بحث مطرح بوده که هر ملتی که از رفاه بیشتری برخوردار باشد، فرصت‌ها و امکانات بیشتری برای حفظ دموکراسی دارد. از نظر وی جوامع مرفه دارای امکانات بیشتری از لحاظ دسترسی به دموکراسی هستند. او معتقد است که کشورهای دموکراتیک از درجه بالاتری از توسعه اقتصادی برخوردارند. به‌نظر او توسعه اقتصادی باعث افزایش درآمد می‌شود که این خود امنیت بیشتر اقتصادی و گسترش تحصیلات بالاتر را در پی دارد و می‌تواند اساس و شالوده دموکراسی را پیریزی کند (قوام، 1384:107-111). وی همچنین ادعا دارد که باثبات‌ترین شکل دموکراسی تنها هنگامی به‌دست می‌آید که طبقه متوسط آن‌قدر بزرگ باشد که نه نخبگان ثروتمند در بالا و نه تهی‌دستان در پایین نتوانند بر زندگی سیاسی مسلط شوند (کویستیو، 1385:104). دینداری به‌عنوان یکی دیگر از عوامل تأثیرگذار بر نگرش سیاسی می‌باشد که اندیشمندان مختلفی به آن توجه نموده‌اند. کولریج⁶¹ معتقد است میان محافظه‌کاری و مذهب پیوند نزدیکی وجود دارد. محافظه‌کاران معتقدند که مقصود و غایتی الهی در زندگی انسان در کار است و حقوق و تکالیف آدمیان از آن برمی‌خیزد. او می‌گوید «خداوندا، ما را از فلسفه مردمی و مردم فلسفی نجات بده». برک⁶² معتقد است «انسان طبعاً موجودی مذهبی است». به‌نظر او انقلاب فرانسه اوج توهم انسان در عصر روشنگری و انتقام خدا بود (بشیریه، 1386:179). باریبه⁶³ در مورد رابطه دین اسلام با مدرنیته سیاسی معتقد است جهان اسلام با مدرنیته سیاسی ناآشناست. علت این وضعیت را می‌توان در خود اسلام جست، زیرا دین اسلام به‌شدت به بعد اجتماعی خود اهمیت می‌دهد. در حقیقت ایمان‌آورنده با اعلام ایمان به اسلام وارد امت اسلامی می‌شود، امتی که از او فراتر می‌رود و همه زندگی‌اش را تعیین می‌کند. بدین‌سان تعلق او به امت از سرنوشت فردی‌اش مهم‌تر می‌نماید و نمی‌تواند مورد شك و تردید قرار گیرد، درست به این سبب است که مسلمان نه می‌تواند از ایمان خود دست بردارد و نه به مذهب دیگری بگردد (باریبه، 1386:327). البته به‌نظر می‌رسد با توجه به این‌که باریبه اطلاعات دقیقی از وضعیت دین اسلام نداشته‌اند اظهار نظری غیردقیق در رابطه بین اسلام و مدرنیته سیاسی ارائه داده‌اند که جای بحث دارد

60 .K .

61 .T.S .

62 .E .

63 .M .

زیرا اگر ما برداشت عقل‌گرایانه از اسلام را مدنظر داشته باشیم اسلام با مدرنیته سیاسی

تضادی ندارد. کما این‌که در جمهوری اسلامی ایران نیز اقداماتی در مورد دولت‌سازی

صورت گرفته است که این مسئله نشان‌دهنده تطابق اسلام با مدرنیته سیاسی و دولت مدرن

می‌باشد.

مشارکت سیاسی و آگاهی سیاسی از دیگر عوامل تأثیرگذار بر نگرش سیاسی می‌باشند. هر جامعه‌ای برای ایجاد فضای دموکراتیک، قانونمند و مردمی نیازمند پویایی در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است و این امر زمانی حاصل می‌شود که در جامعه فرهنگ سیاسی مشارکت، نهادهای مشارکت قانونی متعدد، تساهل و مدارای سیاسی و بالآخره امکان مشارکت از ادمنشانه کلیه افراد در امور سیاسی و اجتماعی وجود داشته باشد. مشارکت وسیله و فرصتی است در جهت ابراز هویت سیاسی و استعدادهای مستعد انسان‌ها که به تحقق جامعه مدنی بسیار کمک می‌کند. فقدان زمینه‌ها و شرایط مناسب مشارکت باعث افسردگی و بی‌تفاوتی مردم نسبت به نظام سیاسی گردیده و سامان سیاسی را در مسیر سقوط قرار می‌دهد (از غندی، 58:1385). از دید توکویل⁶⁴، آزادی مدرن هم مستلزم استقلال فردی و هم مستلزم مشارکت در زندگی سیاسی و بنابراین، مستلزم مشارکت در امور کشور است (باربیه، 197:1386) مشارکت سیاسی اصولاً برای تحقق دموکراسی معنادار، شرط لازم تلقی شده ولی کافی به‌شمار نیامده است (بشیریه، 375:1382). مشارکت اندک مردم و بی‌تفاوتی آن‌ها نسبت به عملکرد نظام سیاسی خطری جدی برای دولت‌های مدرن به‌شمار می‌رود. بدین طریق لازمه دموکراسی، مشارکت مستمر مردم در امور گوناگون است. تنها در رژیم‌های اقتدارگراست که بدون توجه به اصلاحات و دگرگونی‌های اجتماعی، برای مشارکت مردم ارزشی قائل نیستند (قوم، 183:1384).

در راستای اهمیت آگاهی سیاسی در حکومت‌های مردمی و این‌که افراد برای آن‌که شهروندانی شایسته باشند باید به اندازه کافی از سیاست آگاهی داشته باشند، دلی کارپینی

و کیتز⁶⁵ استدلال می‌کنند که «احتمال مشارکت شهروندان مطلع، در سیاست بیشتر است و آنان

بهتر می‌توانند منافع شخصی خود را تشخیص دهند، بهتر می‌توانند نفع فردی خود را با افکار

و ایده‌های خاص درباره دنیای سیاست ارتباط دهند، به احتمال زیاد دارای افکاری هستند که

از انسجام کافی برخوردارند و در طول زمان ثابت می‌مانند و به احتمال زیاد افکارشان را

به گونه‌ای عقلانی و معنادار، به مشارکت سیاسی خود ارتباط می‌دهند. به‌نظر آن‌ها هر چه

⁶⁴ .A .eD .

⁶⁵ dna inipraC-illed .

شهروندان مطلع باشند، به احتمال زیاد سایر لوازم و شرایط شهروندی مطلوب، نظیر مدارس سیاسی را از خود نشان می‌دهند (دلی کارپینی و کیتز، 1996 به نقل از مسعودنیا، 1387). خلاصه متغیرهای مستقل تحقیق مبتنی بر نظریات مطرح شده به صورت زیر استخراج شده‌اند:

جدول شماره 1. متغیرهای مستقل تحقیق و مبانی نظری آنها

متغیر نظریه‌پرداز

جنسیتی‌شوبرت، لیپست، بشیریه

پایگاه اقتصادی اجتماع‌بین، گرامشی، کوهن، لیپست

وسایل ارتباط جمعی‌الموند و پاول، لرنر، راینگولد، آندرسن، یانسن

دینداریکولریچ، باریه، برک

آگاهی سیاسی‌کارپینی و کیتز

مشارکت سیاست‌کویل، راش

فرضیات تحقیق

بین سن و نوع نگرش سیاسی رابطه وجود دارد.

بین زنان و مردان از نظر نوع نگرش سیاسی تفاوت وجود دارد.

بین افراد مجرد و متأهل از نظر نوع نگرش سیاسی تفاوت وجود دارد.

بین پایگاه اقتصادی اجتماعی و نوع نگرش سیاسی رابطه وجود دارد.

بین میزان دینداری و نوع نگرش سیاسی رابطه وجود دارد.

بین میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی و نوع نگرش سیاسی رابطه وجود دارد.

بین میزان مشارکت سیاسی و نوع نگرش سیاسی رابطه وجود دارد.

بین میزان آگاهی سیاسی و نوع نگرش سیاسی رابطه وجود دارد.

روش تحقیق

مطالعه حاضر، به لحاظ اجرا از نوع پیمایشی، به لحاظ معیار زمان، مقطعی، به لحاظ معیار کاربرد، کاربردی و به لحاظ معیار ژرفایی، پنهانگر است.

جمعیت آماری تحقیق را کلیه شهروندان 18 ساله و بیشتر شهر یزد در زمان مطالعه تشکیل می‌دهند. برای برآورد حجم

نمونه ابتدا یک مطالعه مقدماتی روی 30 نفر از پاسخگویان انجام شد تا واریانس صفت مورد مطالعه (نگرش سیاسی)

مشخص گردد. سپس با استفاده از فرمول کوکران با سطح اطمینان 95 درصد و فاصله اطمینان 5 درصد، حجم نمونه 280

نفر مشخص

گردید. روش نمونه‌گیری در این تحقیق، خوشه‌ای چندمرحله‌ای بوده است. پرسشنامه به‌عنوان ابزار مورد استفاده در این مطالعه، پس از احراز اعتبار و پایایی آن در مراحل مقدماتی تحقیق، برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز در مرحله نهایی مورد استفاده قرار گرفت. اعتبار ابزار تحقیق از نوع محتوایی بوده است. برای سنجش پایایی تحقیق، از تکنیک هم‌هنگی درونی گویه‌ها استفاده شد. میزان آلفای کرونباخ برای متغیرهایی که به صورت سازه تهیه شده بودند محاسبه گردید. میزان آلفا برای متغیر دینداری (0/90)، برای متغیر مشارکت سیاسی (0/84) و برای متغیر نگرش سیاسی (0/79) شده است. با توجه به این‌که مقدار آلفای هر سه متغیر مذکور بالاتر از 0/7 بوده بنابراین می‌توان گفت که هم‌هنگی درونی گویه‌های این متغیرها در حد مطلوبی بوده است.

جهت تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار کامپیوتری SPSS 16 برای آزمون مدل ساختاری از نرم‌افزار LISREL 8.54 استفاده شده است. برای آزمون فرضیات از آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون، تی و رگرسیون چندمتغیره و برای الگوسازی مدل معادلات ساختاری از نرم‌افزار لیزرل استفاده شده است.

تعریف نظری و عملیاتی متغیرها

رسانه‌های ارتباط جمعی⁶⁶ : مجموع فنون، ابزار و وسایلی را می‌رساند که از توانایی انتقال پیام‌های ارتباطی، حسی و اندیشه‌ای در یک زمان به‌شمار بسیاری از افراد مخصوصاً در فواصل زیاد برخوردار است (بیرو، 219:1380). برای سنجش میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی سؤالاتی در مورد میزان استفاده از تلویزیون، ماهواره، رادیو، اینترنت و مطبوعات پرسیده شده است.

دینداری⁶⁷ : عبارت خواهد بود از پذیرش تمام یا بخشی از عقاید، اخلاقیات و احکام دینی به نحوی که شخص دیندار خود را ملزم به تبعیت و رعایت از این مجموعه بداند (حشمت یغمایی، 190:1380). برای سنجش میزان دینداری با توجه به ابعاد مختلف دینداری (مناسکی، دانشی، عاطفی، پیامدی و اعتقادی) از نظر گلاک و استارک، از گویه‌های تحقیق افشانی (1385) استفاده شده است.

پایگاه اقتصادی اجتماعی⁶⁸ : جایی که هر کس در ساخت اجتماعی و اقتصادی اشغال می‌کند

⁶⁶ ssaM .

⁶⁷ .

⁶⁸ cimonocoicoS .

«جایی که يك فرد خاص در نظامی مخصوص و در زمانی معین اشتغال می‌کند، پایگاه او در برابر این نظام خوانده می‌شود». پایگاه اقتصادی: وضعی را که فرد در رژیم اقتصادی داراست و یا دقیق‌تر، وضع او در بخش تولید را می‌رساند. پایگاه اجتماعی: عبارت از يك سازه ذهنی است و ارزیابی آن با کاربرد معیارهای ارزشی اجتماعی رایج در جامعه صورت می‌گیرد (بیرو، 1380). برای سنجش پایگاه اقتصادی اجتماعی نیز سؤالاتی در مورد درآمد خانواده، تحصیلات پاسخگو، تحصیلات والدین پاسخگو و وضعیت اشتغال وی و والدینش پرسیده شد.

مشارکت سیاسی⁶⁹ : «درگیر شدن فرد در سطوح مختلف فعالیت در نظام سیاسی از عدم

درگیری تا داشتن مقام رسمی سیاسی است» (راش، 1381:123). میزان مشارکت سیاسی فرد در این پژوهش بر مبنای ملاک‌هایی چون فعالیت در ستاد انتخاباتی کاندیداها، عضویت در جلسات احزاب و گروه‌های سیاسی، شرکت در جلسات تشکل‌ها، شرکت در جلسه سخنرانی فعالان سیاسی، شرکت در راهپیمایی‌ها، دعوت از مردم به رأی دادن به فرد خاصی و شرکت در انتخابات مختلف مورد سنجش قرار گرفته است.

آگاهی سیاسی⁷⁰ : دانیل لرنر⁷¹ آگاهی سیاسی را این‌طور تعریف می‌کند: «یکی از عوامل پویایی

اجتماعی، آگاهی مردم نسبت به حقوق و وظایف و پی بردن به علل اساسی مسائل اجتماعی و سیاسی است بدانسان که روابط و مناسبات موجود در جامعه را بتوان بررسی کرد و از راه تجزیه و تحلیل درست آن‌ها و نگرش عمیق و اصولی به بنیادهای اجتماعی، توانایی عملی و فکری را بیشتر نمود» (لرنر، 1958:45). برای سنجش میزان آگاهی سیاسی سؤالاتی به صورت چهارگزینه‌ای در مورد واژگان سیاسی، شخصیت‌های سیاسی، رویدادهای سیاسی و نهادهای سیاسی پرسیده شد. **نگرش سیاسی :** متغیر اصلی تحقیق، نگرش سیاسی است. نگرش سیاسی آمادگی و یا آمادگی درونی برای انجام عمل به نحوی خاص در برابر پدیده‌ای سیاسی است. خواه این پدیده يك ایدئولوژی باشد، خواه يك نیرو، مسئله یا امر مرتبط با احزاب یا افراد سیاسی باشد (بیرو، 1380:72). از نظر آلموند، نگرش سیاسی تمایلات درونی و روانی افراد در جهت کنش سیاسی است که خود متأثر از عواملی مانند سنت‌ها، خاطرات تاریخی، انگیزه‌ها، عواطف، نهادها و عوامل جامعه‌پذیری سیاسی است (آلموند و وربا⁷²، 1963:13). تحقیقات مختلف با توجه به رویکرد و یا نوع تحقیق خود به تقسیم‌بندی خاصی از ابعاد نگرش سیاسی پرداخته‌اند. در این تحقیق با مطالعه منابع داخلی و خارجی، و با توجه به هدف تحقیق برای نگرش سیاسی

⁶⁹ IacitiloP .

⁷⁰ IacitiloP .

⁷¹ .D .

⁷² dna dnomIA .

دو بعد در نظر گرفته شد: سنت‌گرا و نوگرا. برای سنجش این متغیر چندین گویه طرح شد که برخی از این گویه‌ها از تحقیقات قبلی (صباغ‌پور 1373، مجاهد 1381، ذاکری 1384) اخذ شده و برخی نیز محقق ساخته، می‌باشد.

یافته‌های تحقیق

از مجموع 280 پاسخگوی این تحقیق، 51/1 درصد (143 نفر) را مردان و 48/9 درصد (137 نفر) را زنان تشکیل داده‌اند.

44/3 درصد افراد مذکور مجرد و مابقی (55/7 درصد) متأهل بوده‌اند.

برای پاسخ به این سؤال که «نوع نگرش سیاسی شهروندان یزدی چگونه است؟» از آزمون تک‌نمونه‌ای استفاده گردید. برای سنجش نگرش سیاسی شهروندان، 16 گویه که مربوط به ابعاد نگرش سیاسی می‌شد در پرسشنامه گنجانده شد. با توجه به این‌که گویه‌ها چهار گزینه‌ای بودند حداقل امتیاز پاسخگو از مجموع گویه‌ها 16 و حداکثر 64 خواهد شد. عدد 40 به‌عنوان حد وسط دامنه مزبور انتخاب گردید اختلاف معنی‌دار از 40 به بالا یا به پایین، نشان‌دهنده نوگرا یا سنت‌گرا بودن پاسخگویان از نظر نگرش سیاسی می‌باشد.

جدول شماره 2. خروج آزمون تی (t) تک‌نمونه‌ای⁷³ برای بررسی نوع نگرش سیاسی پاسخگویان

متغیر فراوانی میانگین انحراف معیار تدریج آزادی سطح معنی‌داری

نگرش سیاسی 0/274000 135/510/3978/27602

خروجی آزمون t نشان داد که میانگین نمره نگرش سیاسی برابر 39/02 شده است. همچنین اندازه t برابر 135/10 و سطح معنی‌داری (sig = 0/000) از 0/05 کمتر شده است یعنی تفاوت معنی‌داری از متوسط دارد. با توجه به این‌که میانگین به‌دست آمده کمتر از 40 می‌باشد بنابراین در مجموع نمره نگرش سیاسی پاسخگویان از حد متوسط کمتر بوده است و می‌توان گفت که پاسخگویان از نظر نوع نگرش سیاسی بیشتر سنت‌گرا می‌باشند.

برای مقایسه وضعیت نگرش سیاسی در بین مردان و زنان، همچنین افراد مجرد و متأهل و بالأخره افراد شاغل و غیرشاغل از آزمون تی⁷⁴ استفاده شده است که نتایج این آزمون‌ها در جدول

شماره 3 منعکس شده است.

⁷³ T elpmaS-enO .

⁷⁴ T selpmaS-tnednepednl .

جدول شماره 3. خروجی آزمون تی (t) جهت مقایسه نگرش سیاسی گروه‌های مختلف

متغیر مقولات تعداد میانگین انحراف معیار تدرجه آزاد سطح معنی‌داری

مرد 6/4720 /14109

جنسیت 0/274820 /227

زن 5/4632 /13594

مجرد 6/4802 /12233

وضعیت تاهل 0/274001 3 /42

متاهل 5/4538 /15498

غیر شاغل 5/4740 /15036

وضعیت اشتغال 0/274280 1 /08

شاغل 6/4619 /12661

یافته‌های جدول شماره 3 نشان می‌دهد میانگین نگرش سیاسی مردان (47/09) و زنان (46/94) تفاوت معنی‌داری (0/820) $(\text{sig} = 0/001)$ با هم ندارند ولی میانگین نگرش سیاسی افراد مجرد (48/33) به‌طور معنی‌داری $(\text{sig} = 0/001)$ بیش از نگرش سیاسی افراد متاهل (45/98) است بنابراین می‌توان گفت که افراد مجرد نسبت به افراد متاهل از نظر نوع نگرش سیاسی نوگراتر هستند. بین میانگین نگرش سیاسی افراد غیر شاغل (47/36) و افراد شاغل (46/61) نیز تفاوت معنی‌داری $(\text{sig} = 0/280)$ وجود ندارد.

برای بررسی رابطه سایر متغیرهای مستقل تحقیق با نگرش سیاسی و با توجه به این‌که این متغیرها در سطح فاصله‌ای اندازه‌گیری شده‌اند از آزمون ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده است که نتایج این آزمون‌ها در جدول زیر گزارش شده است:

جدول شماره 4. خروجی آزمون پیرسون برای بررسی رابطه متغیرهای مستقل با نوگرایی سیاسی

متغیر مقدار ضریب پیرسون سطح معنی‌داری

سن 0/008-0/160

تحصیلات 0/0013 /150

پایگاه اقتصادی اجتماعی 0/0027 /134

میزان دینداری 0/046- /112

میزان آگاهی سیاسی 0/0000 /247

میزان مشارکت سیاسی 0/0000 /297

میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی 0/0000 /308

بر اساس اطلاعات جدول شماره 3، رابطه متغیرهای سن و میزان دینداری با نوع نگرش سیاسی معکوس و معنی‌دار است به عبارت دیگر با افزایش سن و میزان دینداری، نگرش‌های سیاسی بیشتر سنتی است تا نوگرا. در حالی که رابطه متغیرهای تحصیلات، پایگاه اقتصادی اجتماعی، میزان آگاهی سیاسی، میزان مشارکت سیاسی و میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی با نگرش سیاسی مستقیم و معنی‌دار است یعنی افراد با تحصیلات بالاتر، کسانی که در طبقات بالای جامعه زندگی می‌کنند، اشخاصی که از وسایل ارتباط جمعی بیشتر استفاده می‌کنند و همچنین کسانی که آگاهی سیاسی و مشارکت سیاسی بیشتری دارند نگرش‌های نوگرایانه‌تری دارند.

رگرسیون چندگانه

در يك جمع‌بندی از آزمون‌های مطرح شده، رگرسیون چندگانه تأثیر متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته را بررسی می‌کنیم: **جدول شماره 5. رگرسیون چندگانه تأثیر متغیرهای مستقل بر نوع نگرش سیاسی**

متغیرهای مستقل/تأثیر تعیین سطح معنی‌داری

میزان استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی/19/003/0001/0

میزان دینداری/21/004/0000/0

میزان آگاهی سیاسی/23/005/0000/0

میزان مشارکت سیاسی/25/006/0000/0

متغیرهای میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی، میزان آگاهی سیاسی، میزان مشارکت سیاسی و میزان دینداری تأثیر معنی‌داری بر نگرش سیاسی دارند. در بین متغیرهای تحقیق، میزان مشارکت سیاسی با 6 درصد بیشترین سهم را در تبیین نگرش سیاسی دارد.

جدول شماره 6. اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای مستقل بر نگرش سیاسی

نوع اثر

متغیرهای مستقل
مستقیم/غیرمستقیم

میزان مشارکت سیاسی/26-0/26/0

میزان آگاهی سیاسی/23/003/026/0

میزان دینداری/22-0/09-0/013-0

میزان استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی/19/011/030/0

Adjusted squareR squareR

0 /0466 /0218 /206

از مجموع متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون، 4 متغیر مستقل تأثیر معنی‌داری بر متغیر وابسته داشته‌اند. از بین متغیرهای باقیمانده در مدل رگرسیون، میزان مشارکت سیاسی، میزان آگاهی سیاسی، میزان دینداری و میزان استفاده از رسانه‌های ارتباط جمعی در مجموع بیشترین تأثیر را بر نگرش سیاسی داشته‌اند. با استفاده از واریانس ترکیب خطی متغیرهای مستقل می‌توان 20/6 درصد از واریانس نگرش سیاسی را توضیح داد. مابقی تغییرات متغیر وابسته به‌دلیل پیچیده و چندبعدی بودن متغیر وابسته تحقیق یعنی میزان نگرش سیاسی و همچنین به‌حساب نیامدن برخی از متغیرهایی است که بر این متغیر تأثیرگذار هستند.

الگوسازی معادلات ساختاری⁷⁵

نتایج تحلیل معادلات ساختاری در نمودار شماره 1 منعکس شده است. چنان‌که ملاحظه می‌شود نگرش سیاسی به‌عنوان سازه وابسته مکنون بیش از همه تابع سازه مشارکت سیاسی ($\beta = 0/26$) و سازه آگاهی سیاسی ($\beta = 0/23$) می‌باشد.

Chi-Square = 6/19Df = 1P-value = 0/012RMSEA = 0/137

نمودار شماره 1: مدل معادلات ساختاری، عوامل مؤثر بر نگرش سیاسی

⁷⁵ . MES(gniledoM noitauqE larutcurtS(

به منظور بررسی برآزش مدل پیشنهادی چند شاخص مورد توجه قرار گرفت. یکی از این شاخص‌ها، مربع‌کای⁷⁶ است. مربع‌کای اگر معنی‌دار باشد بدین معنی است که مدل برای داده‌های جامعه، قابل قبول نیست. با توجه به این‌که مربع‌کای تحت‌تأثیر حجم نمونه قرار می‌گیرد (سرمد و دیگران، 281:1384). لذا⁷⁷ (GFI) از شاخص دیگری با عنوان شاخص نیکویی برآزش استفاده شده است. دامنه تغییرات شاخص مذکور بین صفر و یک است، هرچه مقدار محاسبه شده به یک نزدیک‌تر باشد بیان‌گر برآزش بهتر مدل است. در مدل حاضر، شاخص نیکویی برآزش معادل 0/99 به‌دست آمده است که نشان‌دهنده مطلوبیت برآزش مدل است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

با توجه به مباحث نظری و تئوری‌های پژوهش حاضر می‌توان گفت که نگرش‌ها به‌طور کلی و نگرش سیاسی به‌طور خاص، معمولاً از راه‌های شرطی شدن، یادگیری مشاهده‌ای و ارزشیابی شناختی شکل می‌گیرند و در ادامه، عوامل مختلفی در تغییر و تحول آن‌ها مؤثر واقع می‌شوند. از جمله این عوامل می‌توان به نیازهای شخص، تعلق گروهی، محیط اجتماعی، شخصیت افراد، سن، شهرنشینی، میزان تحصیلات، پایگاه اقتصادی اجتماعی، دینداری، رسانه‌های ارتباط جمعی، آگاهی سیاسی و مشارکت سیاسی اشاره کرد که در این قسمت به بحث پیرامون برخی متغیرهای اثرگذار بر نگرش سیاسی پرداخته می‌شود.

از نتایج تحقیق می‌توان به نوع نگرش سیاسی پاسخگویان اشاره کرد که بیشتر دارای نگرش سیاسی سنت‌گرا می‌باشند. شهر یزد اگرچه به لحاظ شاخص‌های متعارف اقتصادی اجتماعی نظیر تحصیلات، شهرنشینی و اشتغال، بالاتر از متوسط کشوری قرار دارد و جایگاه مطلوبی را در کشور به خود اختصاص داده است ولی به‌دلیل ساختار فرهنگی خاصی (فرهنگ مذهبی و حفظ بسیاری از عناصر سنتی خود تا به امروز) که دارد به‌نظر می‌رسد تفوق عنصر سنت بر مدرنیته (حداقل در زمینه نگرش سیاسی) همچنان حفظ شده است.

تفاوت بین افراد مجرد و متأهل به لحاظ نوع نگرش سیاسی از نتایج دیگر این تحقیق بوده است. به این معنی که افراد مجرد از نظر نوع نگرش سیاسی نسبت به افراد متأهل نوگراتر بوده‌اند. این نتیجه همسو با نتیجه تحقیق (مجاهد، 1380) در مورد رابطه بین وضعیت تأهل و نگرش سیاسی بوده است. به‌نظر می‌رسد افراد متأهل با توجه با پای‌بندی‌ای که به خانواده خود دارند از نظر سیاسی کمتر کنجکاو و پیگیر مسائل سیاسی هستند و در نتیجه از نظر نوع نگرش سیاسی

⁷⁶ ihC .

⁷⁷ tiF fo ssendooG .

بیشتر تمایل به سنت‌گرایی و محافظه‌کاری دارند تا نوگرایی. از طرف دیگر افراد مجرد عمدتاً جوانان هستند که یکی از ویژگی‌های آن‌ها نوجویی و نوگرایی است.

رابطه معنادار بین پایگاه اقتصادی اجتماعی و نوع نگرش سیاسی از دیگر نتایج تحقیق بوده است به این معنی که هر چه پایگاه اقتصادی اجتماعی افراد بالاتر می‌رود میزان نوگرایی سیاسی آن‌ها نیز افزایش می‌یابد. این نتیجه همسو با نظریات مطرح شده پیرامون ارتباط وضعیت طبقاتی با نگرش سیاسی می‌باشد. در اغلب متون جامعه‌شناسی اشاره می‌شود که طبقات بالا نگرش‌های سیاسی قوی‌تری دارند، لذا خواهان مشارکت سیاسی بیشتری می‌باشند و سعی می‌کنند در تصمیم‌گیری‌های اساسی جامعه، به نحوی خود را دخالت دهند، اما این وضعیت در طبقات پایین کمتر به چشم می‌خورد. به تعبیر هانتینگتون «پایگاه اجتماعی اقتصادی نازل، مانع قوام یافتن نگرش، موضع‌گیری و رفتار سیاسی استوار و جهت‌مندانه‌ای برای طبقات پایین جامعه است. آن کسانی که نگران فراهم آوردن خوراک روزانه خود هستند چندان نگران دگرگونی کل جامعه نیستند لذا نمی‌توانند دغدغه سیاسی چندانی داشته باشند» (هانتینگتون، 1370:82). اینکس و اسمیت (1974:289-290)⁷⁸. کوهن⁷⁹ یکی از شرط‌های اساسی دموکراسی را «رفاه می‌آورند (اینکس و اسمیت، 1974:289-290)⁷⁸. کوهن⁷⁹ یکی از شرط‌های اساسی دموکراسی را «رفاه

اقتصادی» می‌داند. بنابه نظر او افراد فقیر به هیچ روی نمی‌توانند درباره امور اجتماعی آگاهی‌های کافی به‌دست آورده و به نحو مؤثری به گفت‌وگو راجع به مسائل اجتماعی بپردازند. پس فقط اغنیا هستند که می‌توانند شهروندانی با روحیه همگانی باشند» (کوهن، 1373:164-166). لیپست معتقد است که کشور‌های دموکراتیک از درجه بالاتری از توسعه اقتصادی برخوردارند. به‌نظر او توسعه اقتصادی باعث افزایش درآمد می‌شود که این خود امنیت بیشتر اقتصادی و گسترش تحصیلات بالاتر را در پی دارد و می‌تواند اساس و شالوده دموکراسی را پی‌ریزی کند (قوام، 1384:107-111). به‌طور کلی افراد طبقات بالاتر جامعه به‌دلایل متعدد نظیر بالا بودن میزان تحصیلات، داشتن امکانات بیشتر، اوقات فراغت بیشتر، امکان بیشتر برای بهره‌گیری از وسایل و ابزار‌های آگاهی‌بخش نوین، شرکت در جلسات و نشست‌های مربوط به طبقه خودشان و برقراری ارتباط با کسانی که عمدتاً مدرن می‌اندیشند و به شکل‌های مختلف با دنیای مدرن در ارتباطند خودبه‌خود از دنیای سنتی در جنبه‌های مختلف فاصله می‌گیرند و با دنیای جدید و اندیشه‌های نو پیوند برقرار می‌کنند و با افکار و اندیشه‌های مختلف از جمله

⁷⁸ dna seleknl .

⁷⁹ .K .

اندیشه‌های سیاسی نوگرایانه آشنا می‌شوند و به مرور زمان به این سمت و سو کشانده می‌شوند. طرح‌ریزی سیاست‌های مناسب از طرف دولت جهت کاهش فاصله طبقاتی موجود و در دسترس همگان گذاشتن امکانات مختلف آموزشی، فرهنگی و اطلاعاتی، می‌تواند زمینه را برای روشن کردن ذهن افراد نسبت به ارزش‌های مدرن و از بین بردن سوءتفاهمات موجود فراهم نماید و گامی مؤثر و مفید در جهت کاهش تعارضات سنت‌گرایی و نوگرایی سیاسی بردارد. بنابراین نقش دولت و سازمان‌های دولتی در بهبود وضعیت اقتصادی، بالابردن میزان اشتغال و سطح کیفی تحصیلات برای پذیرش هر چه بهتر مؤلفه‌های نوگرایی از جمله نوگرایی سیاسی مهم و قابل توجه است.

از دیگر نتایج تحقیق، رابطه معنی‌دار بین میزان استفاده از وسایل ارتباط جمعی و نوع نگرش سیاسی بود، یعنی افرادی که به میزان بیشتری از وسایل ارتباط جمعی استفاده می‌کردند از نظر نوع نگرش سیاسی نوگراتر بودند. این یافته در تحقیقات دیگری (عبداللهی و لرنر) نیز حاصل شده بود. لرنر معتقد است رسانه‌های ارتباط جمعی از آن نظر در جهت نوگرایی فرد اهمیت دارد که او را قادر می‌سازند تا بدون هرگونه تحریک فیزیکی با دنیای ماورای محیط محدود خود آشنا شود. این آشنایی موجب تقویت تخیلات نوگرایانه فرد می‌شود (سیف‌زاده، 1373). لرنر در تحقیق مشهور خود درباره «احساس همدلی روان‌شناختی» به این نتیجه می‌رسد که انتقال موفق از جامعه سنتی به جامعه مدرن در جایی صورت خواهد گرفت که توازن درستی میان روندهای شهرنشینی، میزان باسوادی، رواج رسانه‌های ارتباط جمعی و مشارکت سیاسی وجود داشته باشد (توسلی، 1380:325). عبداللهی در تحقیق خود به این نتیجه رسیده است که از میان رسانه‌ها، رادیوهای خارجی و اینترنت در شکل‌گیری نگرش دموکراتیک نقش مهم‌تری داشته‌اند (عبداللهی، 1385:29). وسایل ارتباط جمعی به شکل‌های مختلف می‌توانند بر افکار عمومی از جنبه‌های مختلف تأثیرگذار باشند. تحقیقات مختلف نشان می‌دهند که رسانه‌ها می‌توانند تغییرات و تأثیرات عمیقی را بر ذهن مخاطبان خود به جای بگذارند به‌عنوان مثال در زمینه نگرش سیاسی می‌توانند با پخش فیلم‌ها، سریال‌ها، گزارش‌ها، مستندها، میزگردها، مقالات و... باعث تکوین و یا تغییر یک نگرش سیاسی خاص بشوند. البته همان‌طور که در مباحث تئوریک گفته شد انتظار می‌رود که رسانه‌ها نگرش‌های سیاسی را به سمت نوگرایی سوق داده و از توسعه افکار سنتی جلوگیری کنند. نتایج پژوهش حاضر نیز مؤید مستقیم بودن رابطه این دو متغیر است به این معنی که کسانی که به میزان بیشتری از وسایل ارتباط جمعی استفاده می‌کنند به لحاظ نوع نگرش سیاسی نوگراتر هستند. پیشنهاد می‌شود وسایل ارتباط جمعی تصویر کامل و دقیقی از واقعیت‌های سیاسی نمایش دهند و با انتشار به موقع اخبار و سانسور اطلاعات و

اخبار سیاسی، زمینه بحث و انتقاد در مورد عملکرد سیاسی دولت را برای شهروندان فراهم نمایند. از طرف دیگر وسایل ارتباط جمعی می‌توانند در شکل‌گیری افکار عمومی و دگرگونی نگرش‌ها و نیز تغییر رفتارهای سیاسی نقش مؤثری ایفا کنند و به موازات ارائه اطلاعات، باعث ارتقای سطح دانش عمومی و آگاهی سیاسی گردیده و به شکل ناخودآگاه باعث ایجاد نگرش‌های سیاسی نسبت به عملکرد نظام سیاسی شوند. همچنین اجرای برنامه‌های تلویزیونی استانی با رویکرد سیاسی و آگاهی‌بخش و الفاکنده می‌تواند نگرش افراد را به سمت نگرش‌های نوگرا سوق داده و آن‌ها را تقویت نماید.

از نتایج دیگر تحقیق بیان‌گر این بود که بین میزان مشارکت سیاسی و نوع نگرش سیاسی رابطه مستقیمی وجود دارد به این معنی که افراد با میزان مشارکت سیاسی بالاتر از نظر نوع نگرش سیاسی، نوگراتر بودند. این یافته همسو با تحقیقات قبلی (مجاهد، 1380؛ جهانگیری و بوستانی، 1380) و نظریات موجود در این زمینه می‌باشد. مجاهد، جهانگیری و بوستانی نیز در تحقیقات خود به این نتیجه رسیده بودند که رابطه مستقیم و معناداری بین میزان مشارکت سیاسی و نوگرایی سیاسی وجود دارد. لوسین پای⁸⁰ در زمینه توسعه معتقد است که توسعه

سیاسی به مشارکت توده‌ای و اقدام عمومی در فعالیتهای سیاسی مربوط است و مردم را به شهروند فعال تبدیل می‌کند (لوسین پای، 1966). از دید توکویل، آزادی مدرن هم مستلزم استقلال فردی و هم مستلزم مشارکت در زندگی سیاسی و بنابراین، مستلزم مشارکت در امور کشور است (باربیه، 197:1386). بشیریه معتقد است که مشارکت سیاسی اصولاً برای تحقق دموکراسی معنادار، شرط لازم تلقی شده ولی کافی به‌شمار نیامده است (بشیریه، 375:1382). مشارکت سیاسی سطوح مختلفی از فعالیت سیاسی را در بر می‌گیرد که طیفی از رأی دادن تا داشتن پست اجرایی را در بر می‌گیرد. سطوح مختلف این طیف نظیر بحث کردن در مورد امور سیاسی، تظاهرات، شرکت در نشست‌ها و مجامع سیاسی، تهیه مقاله یا گزارش، عضویت در احزاب سیاسی و... از جمله عوامل مهمی هستند که به شکل‌گیری و تغییرات نگرش سیاسی هر فرد کمک قابل توجهی می‌نمایند. افراد از طریق مطالعه، بحث، شرکت در نشست‌ها با افکار و اندیشه‌های نو آشنا می‌شوند و این افکار و ایده‌های جدید توجه آن‌ها را به خود جلب نموده و به ثبات یا تغییر نگرش آن‌ها منجر می‌شود. از طرف دیگر کسانی که مشارکت سیاسی‌شان پایین است چون با افکار و اندیشه‌های مختلفی مواجه نمی‌شوند بدیهی است که نگرش آن‌ها نیز سنتی و بدون تغییر باقی خواهد ماند. در نتیجه با توجه به این‌که امروزه از مشارکت سیاسی

به‌عنوان امری اساسی و در ارتباط نزدیک با توسعه سیاسی یاد می‌شود و نوگرایی سیاسی نیز ارتباط مستقیم با توسعه سیاسی دارد. افزایش مشارکت سیاسی در تولید و ارتقای نوگرایی سیاسی در قالب گسترش نگرش دموکراتیک و روحیه انتقادی‌گری در اندیشه و عمل مؤثر خواهد بود. با توجه به اصل سوم بند هشتم قانون اساسی (مشارکت عامه مردم در تعیین سرنوشت سیاسی، اقتصادی اجتماعی و فرهنگی خویش)، پیشنهاد می‌شود مسئولین امر، تدابیر مؤثرتری برای افزایش مشارکت سیاسی مردم در قالب تشکل‌ها، احزاب و گروه‌های سیاسی ببندیشند و شهروندان را به فعالیت سیاسی ترغیب نمایند تا از این طریق زمینه را برای افزایش نوگرایی سیاسی در میان شهروندان مهیا نمایند.

یکی دیگر از نتایج تحقیق رابطه معنی‌دار بین میزان آگاهی سیاسی و نوع نگرش سیاسی افراد بود. به این معنا که افراد با میزان آگاهی سیاسی بالاتر از نظر نوع نگرش سیاسی نوگراتر بودند. این نتیجه همسو با نظریات موجود در این زمینه بود. به‌نظر ساموئل هانتینگتون نوسازی سیاسی عبارت است از گستردن آگاهی سیاسی به درون گروه‌های اجتماعی جدید و بسیج این گروه‌ها به درون سیاست (هانتینگتون، 1370). دلی کارپینی و کیتز استدلال می‌کنند که «احتمال مشارکت شهروندان مطلع، در سیاست بیشتر است و آنان بهتر می‌توانند منافع شخصی خود را تشخیص دهند، بهتر می‌توانند نفع فردی خود را با افکار و ایده‌های خاص درباره دنیای سیاست ارتباط دهند، و به احتمال زیاد افکارشان را به گونه‌ای عقلانی و معنادار، به مشارکت سیاسی خود ارتباط می‌دهند» (دلی کارپینی و کیتز⁸¹، 1966).

یکی از اثرات مهم آگاهی سیاسی در نظام‌های مبتنی بر مشارکت این است که شهروندان از ابزار و سازوکارهای گوناگون کنترل مقامات منتخب برای پیشگیری از عدول از قدرت خود و نیز پاسخگو نگه‌داشتن آن‌ها در برابر مردم بهره می‌گیرند. افراد آگاه به مسائل سیاسی، زمینه حاکمیت افراد لایق را فراهم ساخته و به مسئولان اجازه نمی‌دهند که از مسئولیت‌شان تخطی کنند. آن‌ها با انتقادهای سازنده خویش، مسئولین اجرایی را متنبه کرده و نمی‌گذارند مسئولین به جای توجه به منافع اکثریت به منافع و رفاه اقلیت افراد ببندیشند. از طرف دیگر جامعه اسلامی به آگاهی سیاسی‌ای نیاز دارد که در پرتو آن به موجودیت خویش پی‌برد، هویت‌شناسی کند و با شکل دادن و به تصویر کشیدن هویت جمعی خود موقعیت خود را در ساحت رقابت‌های قدرتی باز یابد و با آگاهی از موقعیت سیاسی خود به ظرفیت‌شناسی خویش در ساحت این رقابت و پردازش راهکارهای موفقیت بر مبنای ظرفیت‌های موجود در جامعه نایل آید و راه را برای

رسیدن به توسعه سیاسی و در نتیجه نوگرایی سیاسی فراهم نماید، لذا وجود و حضور تشکل‌ها، انجمن‌ها و به شکل قوی‌تر و رسمی‌تر، احزاب در هر کشور نشانه بلوغ و رشد سیاسی مردم آن کشور است و در این میان بذل توجه نهادهای زیر به جامعه‌پذیری و یادگیری سیاسی قابل توجه می‌باشد: 1. گروه‌های نخستین: خانواده و نقش آن در یادگیری سیاسی 2. مدرسه و نظام رسمی آموزشی 3. رسانه‌های همگانی و از طرفی قشر روشنفکر جامعه با دید باز، علمی و واقع‌بین نسبت به مسائل اجتماع و رویدادهای سیاسی می‌توانند اطلاعات و آگاهی عموم مردم را نسبت به مسائل سیاسی بالا ببرند. در نهایت می‌توان گفت شناخت نگرش‌های سیاسی افراد می‌تواند مجریان امور سیاسی را با آنچه در صحنه جاری زندگی سیاسی و اجتماعی به‌طور واقعی می‌گذرد، آشنا سازد و به‌عنوان ابزاری جهت نوسازی و توسعه همه‌جانبه جامعه مورد استفاده قرار گیرد. بدین‌صورت که، نهادهای فرهنگساز می‌توانند فرصت‌های بیشتری را برای اعضای جامعه فراهم کنند تا با بهره‌گیری از وسایل فرهنگی و برنامه‌های آن، تعارضات موجود در نگرش افراد نسبت به جریان نوگرایی از بین رفته و همزیستی مسالمت‌آمیز در جامعه برقرار گردد.

از طرف دیگر بررسی نگرش سیاسی شهروندان، سیاستمداران را قادر می‌سازد تا با افکار و نظریات عامه مردم در تماس باشند و از این طریق صدای مردمی که تاکنون به‌طور واضح شنیده نشده است وارد عرصه عمومی شود. بنابراین می‌توان گفت که بررسی نگرش‌ها، چرخ‌های دموکراسی را روغن‌کاری و میان‌توده مردم و سیاست‌گذاران، پلی برقرار می‌کند.

منابع و مأخذ

- آشوری، داریوش (1385)، *دانشنامه سیاسی (فرهنگ اصطلاحات و مکتب‌های سیاسی)*، چاپ سیزدهم، تهران: مروارید.
- آلپورت، گوردن دبلیو (1371)، *روانشناسی اجتماعی از آغاز تاکنون* (ترجمه محمدتقی منشی طوسی)، مشهد: آستان قدس.
- احمدی، بابک (1379)، *مارکس و سیاست مدرن*، تهران: نشر مرکز.
- از غندی، علیرضا (1385)، *درآمدی بر جامعه‌شناسی سیاسی*، تهران: قومس.
- افشانی، سیدعلیرضا (1385)، «تبیین جامعه‌شناختی گرایش به خرافات»، پایان‌نامه دکتری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
- افشانی، سیدعلیرضا (1387)، *آموزش کاربردی SPSS در علوم اجتماعی و رفتاری*، یزد: دانشگاه یزد.
- افشانی، سیدعلیرضا؛ عباس عسکری ندوشن؛ سمیه فاضل نجف‌آبادی و محمد حیدری (1388)، «اعتماد اجتماعی: تحلیلی از سطوح و عوامل»، *مجله جامعه‌شناسی کاربردی*، سال بیستم، شماره 4: 57-74.
- اکشلال، رابرت و دیگران (1375)، *مقدمه‌ای بر اپیدمیولوژی‌های سیاسی*، ترجمه محمد قائد، تهران: مرکز.

امام جمعه‌زاده، سید جواد و سید قاسم منفرد، سید قاسم (1383)، «ریشه‌های تاریخی توسعه‌نیافتگی سیاسی ایران (تا قبل از انقلاب اسلامی) از منظر اندیشه‌گران لیبرال و اسلامی»، *مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی*، شماره 65: 35-58.

باربیه، موریس (1386)، *مدرنیته سیاسی* (ترجمه عبدالوهاب احمدی)، چاپ دوم، تهران: نشر آگه.

بای، آلن ر. و پیترز، ب. گای (1384)، *سیاست و حکومت جدید* (ترجمه عبدالرحمن عالم)، تهران: قومس.

بشیریه، حسین (1380)، *جامعه‌شناسی سیاسی، نقش نیروهای اجتماعی در زندگی سیاسی*، چاپ هفتم، تهران: نشر نی.

بشیریه، حسین (1382)، *درس‌های دموکراسی برای همه*، چاپ دوم، تهران: نگاه معاصر.

بشیریه، حسین. الف (1386)، *آموزش دانش سیاسی (مبانی علم سیاست نظری و تأسیسی)*، چاپ هشتم، تهران: نگاه معاصر.

بشیریه، حسین. ب (1386)، *تاریخ اندیشه سیاسی در قرن بیستم (لیبرالیسم و محافظه‌کاری)*، چاپ هفتم، تهران: نشر نی.

بهنر، جرد و میکائیل وانگ (1384)، *نگرش‌ها و تغییر آن‌ها* (ترجمه دکتر علی مهداد)، تهران: جنگل.

بیرو، آلن (1380)، *فرهنگ علوم اجتماعی* (ترجمه باقر ساروخانی)، چاپ چهارم، تهران: کیهان.

جهانگیرلو، رامین (1384)، *موج چهارم*، تهران: نشر نی.

جهانگیری، جهانگیر و داریوش بوستانی (1380)، «بررسی عوامل مؤثر بر فرهنگ سیاسی (مطالعه موردی: افراد 20 سال به بالای شهر شیراز)»، *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، دوره شانزدهم، شماره دوم: 174-191.

حشمت یغمایی، محمدتقی (1380)، *دینداری نوجوانان و عوامل مؤثر بر آن*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.

راش، مایکل (1381)، *جامعه و سیاست* (ترجمه منوچهر صبوری)، تهران: سمت.

رزاقی، سهراب (1375)، «مؤلفه‌های فرهنگ سیاسی ما»، *مجله نقد و نظر*. سال دوم، شماره 3 و 4.

ستوده، هدایت‌الله (1386)، *روانشناسی اجتماعی*، چاپ دهم، تهران: آوای نور.

سرمد، زهره و دیگران (1379)، *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، تهران: آگه.

سیف‌زاده، سیدحسین (1373)، *نظریه‌های مختلف درباره راه‌های گوناگون‌نوسازی و دگرگونی سیاسی*، چاپ دوم، تهران: قومس.

شاپیرو، جان سلوین (1385)، *لیبرالیسم معنا و تاریخ آن* (ترجمه محمدسعید حنایی کاشانی)، چاپ دوم، تهران: مرکز.

صباغ‌پور، علی‌اصغر (1373)، *بررسی نگرش‌های سیاسی مذهبی جوانان نکور تهرانی (17 تا 22 سال) و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.

عبداللهی، محمد (1385)، «هویت جمعی و نگرش به دموکراسی در ایران»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره هفتم، شماره 4: 3-37.

فاضلی، محمد (1382)، *مصرف و سبک زندگی*، قم: صبیح صادق.

فیوری، جوزیه (1360)، *آنتونیو گرامشی: زندگی مردمی انقلابی*، ترجمه مهشید امیرشاهی، تهران: خوارزمی.

قادر، حاتم (1386)، *اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم*، تهران: سمت.

قاسمی، وحید (1380)، *گونه‌شناسی و تبیین فرهنگ سیاسی دانشجویان شاغل به تحصیل در ایران سال تحصیلی 1379-80*، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان.

قوام، سید عبدالعلی (1384)، *سیاست‌های مقایسه‌ای*، تهران: سمت.

کازنو، ژان (1381)، *جامعه‌شناسی رسانه‌های ارتباط جمعی*، ترجمه باقر ساروخانی و منوچهر محسنی، تهران: اطلاعات. کتابی، محمود و دیگران (1380)، «گونه‌شناسی فرهنگ سیاسی دانشجویان شاغل به تحصیل در ایران»، *مجله علمی پژوهشی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان*، دوره دوم، شماره 26 و 27: 108-77.

کوهن، کارل (1373)، *دموکراسی*، ترجمه فریبرز مجیدی، تهران: خوارزمی.

کوینستو، پیتر (1385)، *اندیشه‌های بنیادی در جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری. چاپ پنجم، تهران: نشر نی.

مجاهد، حسن (1380)، *بررسی عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی مؤثر بر نگرش‌های سیاسی دانشجویان* (مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه شیراز)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز.

مردی‌ها، سیدمرتضی (1379)، *دفاع از عقلانیت (تقدم عقل بر دین، سیاست و فرهنگ)*، تهران: نقش و نگار.

مهدی‌زاده، شراره (1380)، *تلویزیون و نوگرایی*، پایان‌نامه دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران.

مولانا، حمید (1371)، *گذر از نوگرایی*، ترجمه یونس شکرخواه، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.

میناوند، محمدقلی (1385)، «اینترنت و توسعه سیاسی: حوزه عمومی در فضای سایبرنتیک»، *پژوهش علوم سیاسی*، شماره دوم: 146-119.

هانتینگتون، ساموئل (1370)، *سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علم.

هرمن، مارگارت جی (1385)، *روان‌شناسی سیاسی مسائل و موضوع‌های معاصر*، ترجمه مجتبی تمدنی، تهران: آتی.

هومن، حیدر علی (1384)، *مدلیابی معادلات ساختاری با کاربرد نرم‌افزار لیزرل*، تهران: سمت.

)3691(.S ,abreV dna .A.G ,dnomlAdna sedutittA lacitiloP ,erutluC civiC ehT seirtnuoC eviF ni ycarcomeD.sserP ytisrevinU
notecnirP :JN ,notecnirP .

)6691(.B ,llewoP dna G ,dnomlAhcaorppA latnempoleveD A :scitiloP evitarapmoC .oC dna nworB elttiL :notsoB
tsrif gnittuP :egdelwonk lacitilop gnirusaeM)3991(.S ,reteK dna ,.X.M ,inipraC illeD .tsrif sgnihtecneicS lacitiloP fo lanruoJ
naciremA.6021-9711 :73 ,

dna scitilop tuoba wonk snaciremA tahW")6991(.S ,reteK dna ,.X.M ,inipraC illeD .sserP ytisrevinU elaY :TC ,nevaH weN
."srettam ti yhw

xiS ni egnahC lauidividnI :nredoM gnimoceB)4791(.H.D ,htimS dna A ,seleknl

.sserP ytisrevinU dravrah :ssaM ,egdirbmaC .seirtnuoC gnipoleveD

)4691(.O.D ,sareS dna .E.R ,enaLnoinipO cilbuP.llaH ecitnerP :yesreJ weN .

)5891(.D ,renreLyteicoS lanoitidarT fo gnissaP ehTfo sserP eerF ehT :nodnoL . .dtL .nalliM caM-reilloC ,eocnelG

)3791(.M.S ,tespiLnaM lacitiloP.sserP eerF :kroY weN .

)2691(.M ,ttohsekaOyassE ,rehtO dna scitiloP ni msilanoitaR.nevhleM :nodnoL .

.nworB elttiL :notsoB ,"tnempoleveD lacitiloP fo stcepsA")6691(.W.L ,eyP

سید علیرضا افشانی، استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد است (نویسنده مسئول).

afshaniafireza@yazduni.ac.ir

ابراهیم مسعودنیا، استادیار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه یزد است.

masoudnia_e@hotmail.com

محمد حیدری کارشناس ارشد جامعه‌شناسی است.

hey_mohammad@yahoo.com